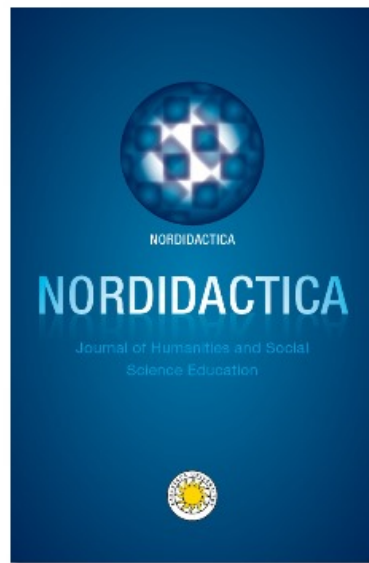

Recension av Göran Moréns licentiatuppsats

**Samhällskunskapsundervisning med
utgångspunkt i samhällsfrågor – vad betyder
det?**

Av Kerstin von Brömssen

Nordidactica

- Journal of Humanities and Social Science Education

2017:3

Nordidactica – Journal of Humanities and Social Science Education

Nordidactica 2017:3

ISSN 2000-9879

The online version of this paper can be found at: www.kau.se/nordidactica

Recension licentiatuppsats

Samhällskunskapsundervisning med utgångspunkt i samhällsfrågor – vad betyder det?

En recension av Göran Morén (2017)
Samhällsfrågor som didaktiskt begrepp i samhällskunskap på gymnasieskolan: En potential för undervisningen. Karlstads universitet, Institutionen för pedagogiska studier, Karlstad
University Studies 2017:17

Av Kerstin von Brömssen

Under senare år har ett antal forskarskolor inrättats för verksamma lärare med syfte att förstärka forskning med nära anknytning till den verksamhet som pågår i grund- och gymnasieskolan och för att öka andelen lektorer i dessa skolformer. En forskarskola utifrån denna satsning bär namnet ”Skolnära” och är ett samarbete mellan Karlstads universitet, Högskolan Dalarna och Dalarnas Regionala utvecklingscentrum. Ett resultat från denna nämnda forskarskola utgörs av licentiatuppsatsen ”Samhällsfrågor som didaktiskt begrepp om samhällskunskap på gymnasieskolan. En potential för undervisningen” av Göran Morén. Arbetet är en sammanläggningsuppsats med tre publicerade vetenskapliga artiklar samt en sammanbindande kappa som klargör det samlade vetenskapliga bidraget som uppnås genom artiklarna.

Uppsatsens två övergripande syften är att belysa hur begreppet samhällsfrågor har använts och fortfarande används i styrdokument på gymnasieskolan och hur det kan förstås av lärare som undervisar på detta stadium. För att nå dessa syften beskrivs i uppsatsen undervisningsstrategier för ämnet samhällskunskap på gymnasieskolan utifrån begreppet samhällsfrågor, mer specifikt utifrån ämnesplanens uppmaning att undervisa ”med utgångspunkt i samhällsfrågor”. Begreppet samhällsfråga eller samhällsfrågor är som författaren konstaterar, ett begrepp som använts genom hela samhällskunskapsämnets historia på gymnasieskolan och är därför särskilt intressant att följa och utforska.

Arbetets första artikel är skriven tillsammans med huvudhandledaren Sara Irisdotter Aldenmyr och tar som utgångspunkt i att med en historisk blick följa konstruktioner av begreppet samhällsfrågor genom olika styrdokument för gymnasieskolan från 1965 till 2011. Artikeln är skriven på engelska och har titeln “The struggling Concept of Social Issues in Social Studies: A Discourse Analysis of the Use of a Central Concept in

Syllabuses for Social Studies in Swedish Upper Secondary Schools” (12 sid.). I arbetet visas genom en kritisk diskursanalys med inspiration från Fairclough och Laclau och Mouffe hur begreppet samhällsfrågor i olika styrdokument nyanseras och förändras vid olika tidpunkter. Begreppet samhällsfråga/samhällsfrågor har således varierat över tid, till exempel genom att betona innehåll i ämnet samhällskunskap på olika sätt, antingen som ett samlingsbegrepp för *ett* innehåll eller som *ett* innehåll bland flera. Författarna argumenterar för att ett tydligt diskursivt skifte sker i och med kursplanen år 1988, då det i styrdokument för samhällskunskap för gymnasieskolan föreskrivs att undervisningen ska ”bedrivas med utgångspunkt i samhällsfrågor”. Författarna anser att dessa skrivningar implicerar ett mer elevaktivt arbetssätt, mer av ämnesintegrering och en frågeorienterad samhällskunskapsundervisning, liksom en betoning av arbetsprocessen inom undervisningen. Författarna argumenterar för att skiftet även hör samman med en tanke om minskad differentiering som diskuterades intensivt för gymnasieskolan vid den här tidpunkten. Begreppet samhällsfrågor knyts av författarna även till olika utbildningsfilosofier som essentialism, progressivism, perennialism och rekonstruktionism. De olika filosofierna ses som olika positioner inom skola och utbildning för vad undervisning ska handla om och hur undervisning ska bedrivas. Essentialism och perennialism ses som föreskrivande av ett bestämt innehåll för samhällskunskapsundervisningen och för ett differentierat skolsystem, medan progressivism och rekonstruktionism står för ett mer öppet, förhandlingsbart och frågeorienterat innehåll med en avsikt att utveckla vissa förmågor hos eleverna. De två sist nämnda utbildningsfilosofierna förespråkar även ett icke-differentierat skolsystem. Författarna argumenterar således här för att synen på begreppet samhällsfrågor ger spår av en viss samhälls- och utbildningssyn.

I artikel nummer två med titeln ”Samhällsfrågor i samhällskunskapsundervisningen” (på svenska, 20 sid.) skiftar författaren metodologiskt fokus genom att i en enkät tillfråga verksamma gymnasielärare i samhällskunskap i två län hur de förstår begreppet samhällsfrågor, vilken funktion begreppet har i deras undervisning samt hur begreppet kan förstås i relation till andra begrepp i ämnesplanen. Flera av de ställda frågorna i enkäten var inspirerade av analyserna från den första artikeln och gör således att uppsatsen hänger samman även ur ett metodiskt perspektiv. Enkäten sändes ut till 138 lärare och från 74 lärare erhöles fullständiga svar. Analysen av svaren visar att begreppet samhällsfrågor inte är ett särskilt kontroversiellt begrepp för lärarna och inte heller att de tänkt på särskilda undervisningsstrategier eller didaktiska grepp på grundval av begreppet. Lärarna synes svara relativt okomplicerat och vagt att de ”undervisar med utgångspunkt i samhällsfrågor” eller ”knyter an till samhällsfrågor ”inom ramen” för ett moment. Lärarna tonar således ner de diskursiva spänningar som Morén och Irisdotter Aldenmyr belyser i den första artikeln. Morén drar inte heller särskilt långtgående slutsatser av den genomförda enkäten, vilket jag uppfattar som klokt. Rent generellt kan funderingar göras om hur användbar en enkät är i förhållande till att undersöka förståelser av ett relativt komplicerat och mångfacetterat begrepp. Både frågor, svar och analyser dras ju här med omfattande tolkningssvårigheter.

I artikel nummer tre i uppsatsen med titeln ”Social Issues Open up Social Studies”: Upper Secondary Teachers’ Conceptions of, and Didactical Reflections upon the Subject” (på engelska, 24 sid.) analyserar Morén intervjuer med sju verksamma samhällskunskapslärare på några gymnasieskolor. Urvalet av lärare baseras på den tidigare enkäten, genom vilken lärare kunde anmäla intresse för en intervju med utgångspunkt i frågor om deras förståelse av att ”ta utgångspunkt i samhällsfrågor” i sin undervisning. Författaren skriver att studien inte endast avser att ”klargöra lärarnas tolkning av begreppet utan hur en fokusering på begreppet samhällsfrågor skulle kunna säga något om dessa lärares syn på ämnet samhällskunskap” (s. 59). I analysen av de intervjuade lärarnas svar finner Morén att lärarna anser att en undervisning utifrån begreppet samhällsfrågor ”öppnar upp” för en bred tvärvetenskaplig undervisning utifrån aktuella händelser och för inflytande från elevernas önskemål och intressen i samhällskunskapsämnet. Moréns analys visar att begreppet samhällsfrågor åstadkommer en svag inramning av ämnets innehåll, vilket kan ses som paradoxalt när ämnets innehåll i den senaste ämnesplanen (Gy 11) skrivs fram genom en ökad detaljreglering och genom ett särskilt begrepp, nämligen centralt innehåll. Ämnet har således genom den senaste kursplanen fått en starkare inramning vad gäller innehållet, men trots det anser lärarna att nuvarande kursplaneskrivningar relativt okomplicerat kan samspela med en utgångspunkt i samhällsfrågor. Lärarna agerar således, skriver Morén, som en sorts ”gate-keeper” genom att definiera aktuella händelser och med hjälp av elevernas frågor ringa in samhällsfrågor som kan vara relevanta och viktiga att arbeta med, både ur ett samhälleligt, men också ur ett personligt perspektiv för eleverna. Samhällsfrågorna ska dessutom överensstämma med aktuella styrdokument, vilket utgör en avancerad balansgång. Flera av lärarna hänvisar i det sammanhanget till läroplanens inledande delar (Gy 11) och gymnasiets olika program mål för att finna stöd för ett brett tvärvetenskapligt samhällskunskapsämne. De intervjuade lärarna ställer sig över huvud taget kritiska till ett alltför fördefinierat innehåll som är ”snävt inramat” och anser att meningsfullhet, sammanhang och elevengagemang då går förlorat. Morén anknyter här i sina analyser till Biestas (2014) tankar om undervisning som en process av ”subjektivering”, det vill säga en undervisning som skapar något som inte kunnat förutses och som är radikalt nytt, vilket kan ses som att vårda de ”risker” och svagheter som finns inbyggda i all undervisning. I detta sammanhang diskuterar även Morén en del forskares strävan att klarlägga samhällskunskapsämnets kärna eller huvudinnehåll, men argumenterar utifrån studiens resultat att ämnets kärna finns i dess syfte och därmed bortom ett fastslaget innehåll i ämnesplanens centrala innehåll. Författaren frågar retoriskt om det ens är önskvärt att fastslå en kärna.

I den avslutande diskussionen problematiserar författaren samhällskunskapsämnets potential för undervisning i gymnasieskolan och hävdar att en undervisning med utgångspunkt i samhällsfrågor binder samman ämnets externa och interna mål med de fostransmål som formuleras i läroplanen. Vidare argumenterar författaren för att en utgångspunkt i undervisning av samhällsfrågor bidrar till en fokusering hos lärarna på eleverna, eftersom undervisningens frågor förhandlas fram tillsammans med eleverna och kan därmed öka engagemang, beröra och fungera meningsskapande.

Avslutningsvis konstaterar författaren att hur-frågan, det vill säga hur läraren iscensätter studierna i samhällskunskap har betydelse och att hur-frågan som allt som oftast tonas ner i didaktisk litteratur, är en viktig parallellfråga till de övriga didaktiska frågorna.

Uppsatsens starka bidrag utgörs för det första av att den på ett intressant sätt problematiserar ett läroplansbegrepp och utifrån detta enskilda begrepp ger perspektiv på ämnets historia med olika diskursiva spänningar vid olika tidpunkter. Spänningarna diskuteras även i förhållande till utbildningsfilosofiska synsätt, vilket ger en mångfacetterad och intressant analys. Ett andra starkt bidrag utgörs av de analyser som utgår från lärarnas diskussioner om att undervisa med utgångspunkt i samhällsfrågor. Här framträder lärare med en stark agens och en klar medvetenhet över betydelsen och meningen med ämnet samhällskunskap. Relationen mellan struktur och aktör (agens), det vill säga mellan samhällskunskapsämnetts strukturella villkor och lärarnas didaktiska strategier och överväganden är också något som avhandlas i uppsatsens sammanbindande kapp. I kappan kan studiens metodologiska grepp från en användning av textanalys, en enkät och till kvalitativa intervjuer ses som fragmenterad och osammanhängande. Författarens argument om att de olika metodiska ansatserna snarare kompletterar varandra och att studierna ska ses som ett slags progression där nya frågor och perspektiv öppnar sig för varje studie övertygar emellertid. Jag finner att de olika bidragen ger perspektiv som berikar och ger olika bilder, både historiskt och i nutid av begreppet samhällsfrågor.

Ett problem som arbetet dras med är att det endast är sju lärare som intervjuats och urvalet av dessa kan diskuteras. Författaren hävdar att det är ett slumpmässigt urval, eftersom nästan alla lärare som besvarade enkäten hävdade att de undervisade utifrån samhällsfrågor. Nu framstår emellertid resultaten från diskussionerna med lärarna som mycket samstämmiga och man kan därför fundera över om materialet i form av intervjuer verkligen var mättat? Kunde fler intervjuer möjligen gett mer nyanserade mönster och olika uppfattningar om att undervisa utifrån samhällsfrågor, det vill säga ett resultat med intressanta "sprickor" eller kontraster i resultatet?

Sammanfattningsvis konstaterar jag att Moréns studie om samhällskunskapsämnet och samhällskunskapsundervisning på gymnasieskolan utifrån läroplansbegreppet samhällsfrågor är ett välkommet och värdefullt bidrag. Samhällskunskapsämnet är, som också nämns i uppsatsen, lite beforskat och behöver problematiseras och diskuteras utifrån ett flertal olika perspektiv, inte minst i lärarutbildningar. Uppsatsen ger också rika möjligheter till sådana diskussioner. Uppsatsen är given som kurslitteratur för blivande lärare i samhällskunskap och givetvis även för yrkesverksamma inom ämnet. Även om uppsatsen undersöker samhällskunskapsämnet på gymnasieskolan, kan den med fördel även läsas inom olika lärarutbildningar för olika stadier där samhällskunskap ingår. Det kan ge intressanta jämförelser och perspektiv på undervisning också där. Även i ämnesplanen för samhällskunskap på grundskolan formuleras att "undervisningen ska ge eleverna förutsättningar att se samhällsfrågor ur olika perspektiv" (Lgr 11, kursplanen för samhällskunskap).

Kerstin von Brömssen

Artiklarna som ingår i uppsatsen är som följer:

Artikel 1: Morén, Göran & Irisdotter Aldenmyr, Sara (2015). The Struggling Concept of Social Issues in Social Studies: A Discourse Analysis of the Use of a Central Concept in Syllabuses for Social Studies in Swedish Upper Secondary School. *Journal of Social Science Education*, 14 (1), s. 6-18.

Artikel 2: Morén, Göran. (2016). Samhällsfrågor i samhällskunskapsundervisningen. *Kapet* nr 1, 2016. s. 95-115. Karlstad: Karlstads universitet.

Artikel 3: Morén, Göran (2017) “Social Issues Open up Social Studies”: Upper Secondary Teachers’ Conceptions of, and Didactical Reflections upon the Subject. *Nordidacitica: Journal of Humanities and Social Science Education*, 2017:2. s. 1-24.

Den sammanbindande kappan finns på web-adressen: <http://kau.diva-portal.org/smash/get/diva2:1089958/FULLTEXT03.pdf>

Referenser

Biesta, Gert (2014) *The Beautiful Risk of Education*. Boulder: Paradigm Publishers.

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011, Lgr 11. (Reviderad 2016). Stockholm: Skolverket.